

Petar RUNJE, **Franjeveke u srednjovjekovnoj Hrvatskoj**, Glas Koncila – Vijeće franjevačkih zajednica u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, Zagreb, 2018., 220 str.

U biblioteci »Hrvatska povjesnica« *Glasa Koncila*, u suradnji s Vijećem franjevačkih zajednica u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, objavljena je posthumno knjiga franjevca trećoredca Petra Runje, istaknutog istraživača povijesti franjevaštva i glagoljaštva. Riječ je o jedinstvenoj knjizi u kojoj se na više od dvije stotine stranica donose dragocjeni i prvi put na takav način obrađeni podaci o ženama franjevkama u Hrvatskoj. Ovom knjigom autor je želio, kako u uvodu navodi, »ispraviti« stvarnu zapostavljenost »ženske komponente« u franjevačkom pokretu u srednjem vijeku, a koja se zapaža kako u oskudnosti povijesne obrade tako i u samoj terminologiji. Knjiga ispravlja tu uočenu »nepravdu«, neravnotežu u poznavanju i vrednovanju ženskog dijela franjevaštva. Sastavljena je od četiri dijela, od kojih prvi i najvažniji – obiluje podacima o početcima i procvatu srednjovjekovnoga ženskog redovništva u svim slojevima hrvatskoga društva, od plemkinja do pučanki, s dodatcima o njihovoj pismenosti i naobrazbi. Obuhvaćen je naslovom »Procvat franjevaštva u hrvatskome puku« i opisuje klarise, samostanske trećoretkinje i trećoretkinje u svijetu. Drugi dio nosi naslov: »Žene i knjige«. Treći je posvećen plemkinjama u Lici i redovnicama u Dalmaciji, a posljednji dio govori o služenju, čuvanju i njegovanju hrvatskog jezika i latiničnog pisma među redovnicama u Dalmaciji. Knjigu su za tisak uredili fra Antun Badurina i s. Judita Čovo.

Uvodne dijelove knjige napisali su fra Antun Badurina »Priča o knjizi« (5–8), s. Judita Čovo »Proslov« (9–13) i »Uvod« sam pokojni fra Petar Runje. Nakon toga slijedi prvi i najopširniji dio knjige, »Procvat franjevaštva u hrvatskome puku« (19–153). Autor započinje s temom »Početci okupljanja oko sv. Franje« (19–25), dajući kratak pregled razvoja franjevaštva od pokorničkog elementa preko poziva na život prema evanđelju kao sveopćem pozivu svim kršćanima, s posebnim naglaskom na žensku komponentu pokreta. Zatim u poglavlju »Početci franjevaštva u Hrvatskoj« (27–29) sažeto piše o legendama koje govore o boravku Franje Asiškog u hrvatskim gradovima i povijesnim činjenicama o prvim franjevačkim samostanima u Hrvatskoj u prvoj polovici 13. stoljeća. Na kraju donosi pismo pape Grgura IX. zadarskom nadbiskupu iz 1235. godine u kojem hvali rad Manje braće u Zadru i prijeti mu ekskomunikacijom bude li ometao taj rad. Iz pisma se vidi kako su već tada u Zadru djelovale tri različite skupine franjevačkih pokornika: pokornici u svijetu, žene pokornice u vlastitim domovima i žene koje su prihvatile redovnički stil života. Najveći dio posvećen je samostanima klarisa u Hrvatskoj, zato je poglavlje naslovljeno »Samostani klarisa u srednjovjekovnoj Hrvatskoj« (31–79). Tu Runje opisuje nastanak Reda sv. Klare – klarisa i njihovo širenje po srednjovjekovnoj Europi. Zatim redom opisuje sve znane srednjovjekovne samostane klarisa u srednjovjekovnoj Hrvatskoj: Zadar, Kotor, Dubrovnik, Split, Šibenik, Skradin, Nin, Rab, Osor, Karlobag, Krk, Knin, a posljednje je opisao klarise u Bosni i u Koprju. Pišući o svakom samostanu autor je sastavljao tekst na temelju povijesnih izvora i rekonstruirao okolnosti nastanka pojedinog samostana i njegov razvoj. Neki tekstovi su duži, a poneki izrazito kratki, što ovisi o broju izvora i koliko dugo je određen samostan postojao, a neki su djelovali vrlo kratko. Novo poglavlje, »Franjevačke samostanske trećoretkinje« (81–151), posvećeno je gotovo neistraženom području djelovanja spomenutih sestara u srednjem vijeku na hrvatskim prostora-

rima, od kojih su se neke zajednice očuvale do danas. Na početku Runje objašnjava pojam *samostanskih trećoretkinja*, koje nisu u pravom smislu redovnice koje polažu tri redovnička zavjeta, nego žene koje prihvaćaju zajednički život pod pravilom za Treći red, odobrio papa Nikola IV. 1289. godine. Nakon toga piše o molitvenom i sakramentalnom životu takvih zajednica, njihovu redovničkom odjelu i duhovnosti. Potom obrađuje poznatije samostane i zajednice, počevši od najstarije u Zadru, gdje su franjevačke trećoretkinje kroz cijeli srednji vijek imale važnu društvenu ulogu u skrbi za siromašne i bolesne, pa kaže da je s vremenom osnovan i drugi samostan, a jedna zajednica postojala je uz muški franjevački samostan sv. Nikole. Nakon Zadra piše o samostanskim trećoretkinjama u Šibeniku, Rabu, Dubrovniku, Stonu, Kotoru, Splitu, Makarskoj, Pagu, Obrovcu, srednjovjekovnoj Bosni i o trećoretkinjama Hrvaticama u Rimu. Tu se autor koristi istim pristupom kao i kod pisanja o samostanima klarisa u Hrvatskoj, gdje je pojedini tekst o djelovanju trećoretkinja u određenom gradu ovisio o količini izvora i vremenskoj prisutnosti pojedine zajednice. Poglavlje završava govorom o tome kako je franjevaštvo probudilo nove oblike duhovnog života u hrvatskim zemljama, počevši od hodočašća, u kojima sudjeluju hrvatske franjevačke trećoretkinje, spominje utjecaj franjevaca na formiranje zajednica trećoretkinja u srednjovjekovnoj Hrvatskoj i to kako su franjevački samostani bili rasadnici pokorničkog pokreta hrvatskog srednjovjekovlja. Na kraju poglavlja Runje donosi niz istaknutih franjevačkih pokornika svetaca iz 13. stoljeća te sumira važnost, društvenu i duhovnu ulogu franjevačkih trećoretkinja iz 14. i 15. stoljeća u jačanju laičke duhovnosti, franjevačke duhovnosti među vjernicima, činjenju pokorničkih djela i štovanju sv. Franje Asiškoga. Obraden je i pokret pokornika svjetovnjaka u srednjovjekovnoj Bosni. Poglavlje završava dvama prilogima na latinskom jeziku, prvi je izvještaj Nikole de Benedikta iz 1438., a drugi istog pisca iz 1439. godine, koji su važni izvori za poznavanje franjevačkog pokorničkog pokreta u srednjem vijeku među ženama u Zadru.

Drugi dio knjige svakako je poseban jer je posvećen nesvakidašnjoj temi odnosa žene i knjige u srednjovjekovnoj Hrvatskoj, zato i nosi naslov »Žene i knjige« (157–174). Tu autor na temelju izvora razbija prevladavajuće mišljenje o obrazovanim ženama koje su bile vezane samo uz uzak plemićki ili samostanski krug i pokazuje kako su trećoretkinje iz laičkih krugova bile usko vezane uz knjigu, knjižni rad i pismenost, što ukazuje na sasvim novu dimenziju vrednovanja žene u hrvatskom srednjovjekovlju. Na konkretnim primjerima franjevačkih trećoretkinja pokazuje kako su skrbile za knjige, vodile brigu o školovanju mladih i osobito naglašava njihovo poznavanje i služenje hrvatskim jezikom i latiničkim pismom, što opet baca novo svjetlo na žensku komponentu u razvoju hrvatske pismenosti i jezika.

»Plemkinje iz Like redovnice u Dalmaciji« (177–183) kratko je poglavlje u kojem autor daje osvrt o ličkim plemkinjama koje su živjele i djelovale u dalmatinskim ženskim samostanima klarisa ili trećoretkinja. Tu Runje daje jedan novi uvid u povezanost unutrašnje Hrvatske i obalnih gradova u srednjem vijeku, ukazujući na usku povezanost i živu komunikaciju tih dijelova srednjovjekovne Hrvatske.

Iako je već progovorio o dalmatinskim redovnicama koje su pridonijele uporabi hrvatskog jezika i latiničkog pisma u dalmatinskim gradovima, ipak je autor posljednje poglavlje, »Redovnice u Dalmaciji služe se latinicom i hrvatskim jezikom u srednjem vijeku« (187–205) ponovno posvetio toj tematici. Međutim tu se nije zaustavio samo na franjevačkoj

ženskoj redovničkoj komponenti nego je u poglavlje uključio djelovanje dominikanki i benediktinki. Ukratko je i ovdje izvukao iz zaborava prošlosti važnu i zanemarenu ulogu redovnica u razvoju hrvatske latiničke pismenosti u srednjovjekovlju.

Ovo djelo franjevca trećoredca glagoljaša Petra Runje nije samo važan povijesni prilog poznavanju ženskog elementa franjevačkog pokreta u južnim dijelovima srednjovjekovne Hrvatske, uglavnom u gradskim sredinama, nego je i jedan prilog novom vrednovanju ženskih zajednica posvećenog života koje su ostavile važan trag u društvenom, crkvenom, duhovnom i kulturnom životu hrvatskog srednjovjekovlja. Kroz pojedine obrađene teme Runje nenametljivo razbija uvriježene stereotipe o pasivnoj ulozi žena pučanki i redovnica u srednjovjekovnoj Hrvatskoj, pokazujući kroz konkretne primjere i djelovanje različitih zajednica posvećenih žena franjevačkog pokreta, klarisa i različitih trećoretkinja, kako su to bile društveno aktive žene u mnogim područjima života grada i njegove okolice, koje su ostavile traga i u duhovnom životu određene sredine, ali i pridonijele razvoju hrvatske latiničke pismenosti. Ovo djelo autor je utemeljio najvećim djelom na dostupnim izvorima i objavljenom literaturi, ali i dalje je otvoren prostor za historiografsko istraživanje ženske uloge u srednjovjekovnoj Hrvatskoj na temelju arhivske građe drugih institucija koja nije zastupljena u ovoj knjizi. Svakako je ovo djelo Petra Runje izvrsna podloga i temeljni izvor za početak sustavnog rada u istraživanju i historiografskom pristupu novim spoznajama o ulozi žena, osobito posvećenog života, na prostoru srednjovjekovne Hrvatske. Također ne smije se izostaviti ni važna pozadina ove knjige, a to je što je autor uz razvoj, život i rad franjevki u srednjovjekovnoj Hrvatskoj pokazao snažnu dinamiku i širinu franjevaštva kao neizostavne duhovne, društvene i kulturne komponente Hrvatske od 13. do početka 16. stoljeća.

Daniel Patafta